

Jukka Sihvonen

Ihmiskoneen muodonmuutoksia

La Mettrien *Ihmiskone* on kiteytys monista aatevirtauksista, jotka näyttäisivät juurtuvan viimeistään 1700-luvun Keski-Euroopassa. Omassa tarkastelussani olen kytkenyt La Mettrien teoksen perinteeseen, jota voisi kutsua mekanistiseksi "kytkeytymisen maailmankuvaksi". Olennaista tuolle perinteelle on osien ja kokonaisuuden keskinäissuhteiden mieltäminen koneenkaltaisiksi, mutta kenties vieläkin olennaisempaa on ymmärtää tuon 'kone'-käsitteen monimuotoisuus.

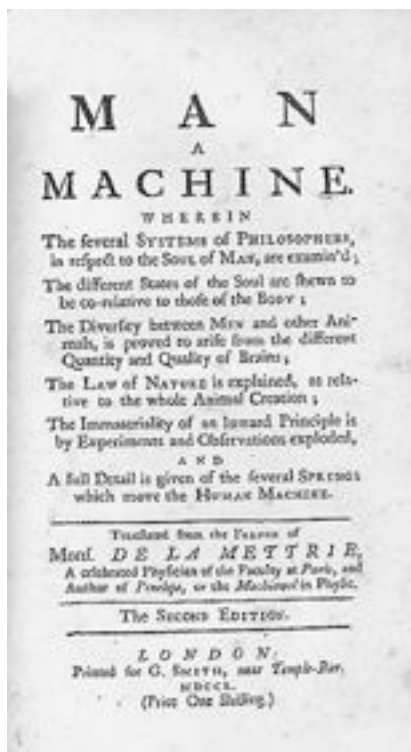
Tällaista koneenkaltaista kytkeytyneisyyttä La Mettrie tarkastelee omassa teoksaan eritoten ihmisruumiin mittapuulla mielessään ilmeisen kellonkaltainen mekanismi. Saman "mekanologian" toisentyyppisenä filosofina voi pitää Markiisi de Sadea, jonka teos *Filosofia budoaarissa* on niin ikään ilmestynyt vastikään suomeksi². Siinä missä lääkäri La Mettrien hampaissa on nimenomaan sielu, markiisi suomii koko laajempaa kristinuskoon pohjautuvaa maailmankäsitystä. *Ihmiskoneen* suomentajan Tapani Kilpeläisen huomautus: "Houkutus kääntää kirjan nimi *Miesmasiinaksi* oli tietenkin lähes voittamaton" (s. 92) saattaisikin saada entistä suurempaa tukea juuri tästä yhteydestä Saden suuntaan.

La Mettrien ruotsintaja Rolf Lindborg on korostanut *L'homme machinen* kääntämiseen liittyviä kysymyksiä myös otsikkotason ihminen/mies-asetelman osalta³. Ranskan *l'homme* ja esimerkiksi englannin *man* ovat sekä/että-termejä, joiden kummankin genus on maskuliini, kuin myös kreikan *anthropos*, latinan *homo* tai saksan *Mensch*. Sen sijaan ruotsinkielen *människa* onkin feminiini, johon siis viitataan pronomiinilla *hon* eikä *han*. Tällöin *Maskinen människan* itse asiassa viittaisikin *Naismasiinaan* – mikä tietysti jo La Mettrien katsannossa olisi mah-

dotonta, sillä julkilausutusti hänelle otsikon *l'homme* on ensin mies ja sitten ihminen. Lindborgin mukaan vieläpä niin, että tuo La Mettrien "ihmiskone" tulisi mieltää sekä eläimen (*animal*) että naisen (*femme*) vastakohtana.

Lindborgin tulkinnassa sisällöllisesti korrektein otsikko olisikin *Ihminen on kuolevainen organismi*. Vaikka otsikko tässäkin muodossa uhraa 'ihminen'-käsitteen monitulkintaisuuden, korostaa se vastaavasti 'kone'-käsitteen merkitykseen liittyvää tyyppillistä "ylitulkintaa", jossa on pajon myös paradoksin aineksia. Otsikon *machine* on oikeastaan laatusana "konemainen", jolla La Mettrie tuntuu tarkoittavan, että juuri kuolevaisuudessaan tämä *l'homme*-organismi on konemainen eli vailla sen kummempia sieullisia ominaisuuksia.

Ihmisen/miehen kuvaaminen kuolevana organismina juuri konemaiseksi on kiinnostava käsitteellinen toisiinsakytkös suhteessa perinteeseen, jossa mekanologinen maailmankuva on kukoitannut osana fiktioiden ja fantasioiden maailmaa, esimerkiksi elokuvatarinoiden muodossa. Tässä maailmassa *miesmasiina* – jota tarkemmin on voitu nimittää termeillä robotti, androidi, kyborgi, replikantti, meka, jne. – määrittyy erityiseksi nimenomaan päinvastaisten eli kuo-

lemattomiksi tai ainakin muuttumattomiksi oletettujen ominaisuuksien kautta⁴. Tieteistarinoiden maailmassa ihminen juuri ”kuolevaisena organismina” on melkeinpä kaikkea muuta kuin ”konemainen”. Steven Spielbergin elokuva *Artificial Intelligence – Tekoäly* (2001) rakentaa ihmiskoneita edustavien ”mekojen” ja ihmiskunnan välisen tunnesiteen juuri tämän rinnastuksen varaan. Jopa niin, että lopulta vain kone, David-niminen meka-poika, pystyy viemään ihmiskuntaa ”kuolevaisena organismina” käsittelevän tiedon kaukaisessa tulevaisuudessa eläviin olioiden ulottuville.

La Mettrien perinteessä ihmisen konemaisuus liittyy siis hänen kuolevaisuutensa ja päinvastoin. Tieteistarinoissa taas ihmisen konemaisuus liittyy hänen ”elämää suurempiin” ominaisuuksiinsa esimerkiksi ”terminaattorina”. Ihmiskoneen muodonmuutokset tieteisfiktioiden alueella antavat mahdollisuuden korostaa perustavaa käsitteellistä kytkeytymistä konemaisuuden ja kuolevaisuuden välillä. Bernard Stiegler on jäsentänyt vastaavan kytköksen aina antiikin ajan mytologiaan saakka veljeksissä Prometheus ja Epimetheus⁵. Tekniikan näkökulmasta asetelma antaa mahdollisuuden poh-

tia kuolevaisen (ihmisen) osaa eläinten ja kuolemattomien (jumalien) välissä. Tai paremminkin kyse on vaatimuksesta kytkeä tekniikan ja teknologian filosofia tuollaiseen eläin–ihminen–jumala-kolmoisidokseen, minkä seurauksena sitä voidaan tarkastella sekä prometeaanisena että epimeteaanisena ilmiönä. Edellisessä katsannossa proteettisuuden, ennalta ajattelemisen ja kuolemattomuuden näkökulmasta ja Epimetheuksen kannalta taas unohtamisen, jälkiviisauden ja itse-tarkkailun näkökulmasta. Stieglerin väite on, että veljekset kuuluvat yhteen: he jäsentävät myyttisellä tavallaan ihmisenä olemisen pysyvää ja alati muotoutuvaa sekä muuttuvaa välitilaa yhtäältä suhteessa orgaaniseen aineeseen ja toisaalta suhteessa kuviteltuun aineettomuuteen.

Tavallaan La Mettrie pohtii tuota samaa välitilaa paikantamalla siihen ihmismisruumiin osineen ja toimintoineen. Tässä mielessä *Ihmiskone* on keskeinen traktaatti ruumiillisuutta pohtivassa filosofisessa perinteessä. Vastaavasti tieteistarinoita voidaan ajatella niin ikään suhteessa ruumiillisuutta pohtivaan traditioon, tällä kertaa kuitenkin ’kuvitellun ruumiin’ näkökulmasta: ”Etenkin kyborgissa, biologisen ja teknologisen kombinoidussa hahmossa, muunnellun, konstruoidun ja läpikotaisin koneistetun luonnon kuvassa, meillä on ilmiselvästi paikka ajatella kaikkia nykyisin puhuttelevia teorioita ja malleja koskien rodun, sukupuolen, sukupuolisuuden jne. kulttuurista konstruoituneisuutta”⁶. Näillä perusteilla on helppo väittää, että kulttuurisesti konstruoituina ruumiina me olemme kaikki kyborgeja.

Toisaalta väittämän voi kytkeä La Mettrien tarjoamaan historialliseen perspektiiviin ja muuntaa selkokielisempään muotoon: me olemme kaikki miesmasiinoita. Toiset selkeämmin ja suoremmin kuin toiset, mutta nekin juuri sen sanelemina, jotka tietoisesti ovat asettautuneet vastahankaan. Perinteelle tyypillisten paradoksien tapaan tämän piirteen toi esiin jo ensimmäisenä tieteiselokuvan koneihmisenä pidetty, Fritz Langin *Metropolis*-elokuvasta (1926) tuttu robotti-Maria. Laajemmin yhteisönä konstruoimana ja suoremmin tiedemies Rotwangin rakentamana luomuksena Maria on miesmasiina monessakin mielessä. Filosofii Ilkka Niiniluoto on kiteyttänyt monien tulkinnan siitä, miten Fritz Langin *Metropolis* ”voidaan nähdä koneyhteiskunnan kritiikinä, jossa teol-

lisuutta pyörittävät tehtaat näyttäytyvät ihmisiä syövänä Molokin kitana” ja miten elokuvassa kuvattu suurkaupunki ja sen liikennevälineet ”muodostavat ihmisen hybristä ilmaisevan Baabelin tornin”⁷. Kenties sitaatin edellinen ”ihmisiä”-termi vain olisi syytä täsmentää muotoon ”työläisiä” ja liittää jälkimmäiseen lisämääre ”miehistä”.

Kuten *Metropolis*-Maria robottina olioistaa, naismasiinkin on ennen muuta miesmasiina ja juuri tämä lienee ollut peruste sille, että Rolf Lindborg – kääntäessään La Mettrien tekstin ruotsiksi – luopui alkujaan suunnittelemaansa taktiikasta viitata termiin *människa*, vastoin kielioppisääntöjä, pronominilla *han*. Miesmasiina on käsitteellistys, joka kuuluu olennaisesti kellon ja moottorin hallitsemaan maailmaan. Tätä perinnettä on rikastuttamassa tietokone, jota voitaisiin nimittää todellisuusmasiinaksi. Ihmiskoneen uusimpana muodonmuutoksena se voisikin radikaalisti alkaa murtaa perinteensä kenties kahlitsevinta piirrettä, konemaisuuden välttämättömäksi määriteltyä riippuvuutta miehestä.

Viitteet

1. Sihvonen 2001.
2. Sade 2003.
3. Lindborg 1984.
4. Telotte 1998.
5. Stiegler 1998.
6. Telotte 1998, 23–24.
7. Niiniluoto 2000, 71.

Kirjallisuus

- Lindborg, Rolf, *Maskinen människan och doktor La Mettrie*. Doxa, Lund 1984.
- Niiniluoto, Ilkka, Koneihminen ja suurkaupunki – Langin *Metropolis* esimerkkinä filosofisesta elokuvasta”, *Lähikuva* 1/2000, 66–72.
- Sade, Markiisi de, *Filosofia budoarissa* (La philosophie dans la boudoir, 1795). Suom. Tommi Nuopponen. Summa, Helsinki 2003.
- Sihvonen, Jukka, *Konelihan värinä. Jobdatus kytkeytymisen maailmankuvaan*. Like, Helsinki 2001.
- Stiegler, Bernard, *Technics and Time, 1: The Fault of Epimetheus* (La Technique et le temps. 1: La Faute d'Epiméthée, 1994). Engl. Richard Beardsworth & George Collins. Stanford University Press, Stanford 1998.
- Telotte, J. P., *Replications. A Robotic History of the Science Fiction Film*. University of Illinois Press, Urbana & Chicago 1995.